

Золота пектораль одна. Білих плям багато

60

Микола СЛАВИНСЬКИЙ

Минушина пригортається до майбутнього

Гримкотить столичний трамвай №12 із Подолу до Пущі-Водиці – повз непримітні будиночки, кострубаті заводські споруди, склади й гаражі. Скрегочуть колеса на старенькій колії, риплять гальма, клацають компостери – заклопотаний люд не завважує звичайнісінької міської вулиці Вікентія Хвойки, бабусі хрестяться на зелені бані Кирилівської церкви, а деякі пасажери хапливо

Нещодавно до України після дворічного перебування у США повернулася наша неоціненна спадщина, яку свого часу виплекали трипільці, кімерійці, скіфи та сармати. 166 експонатів знаменитої колекції «Платар» – це прикраси, виготовлені з міді, золота, емалі й коштовного каміння, посуд, предмети побуту, кераміка, антропоморфна та зооморфна пластика. В унікальному зібранні є вироби доби неоліту...

відводять погляди від темних корпусів Павлівки – Київської міської клінічної психоневрологічної лікарні № 1. Усе тут не просто поруч, а мовби сплетено в єдиний нерозривний вузол – віра у Всевишнього й божевілля, сьогодення й далека минушина. Хто захоче, той вималює її уявою чи генетичною пам'яттю. І там, де нині стугонить трамваями та автомобілями вулиця Фрунзе, перед заплещеними очима постане пізньопалеолітична стоянка (була тут 15 тисяч років тому), мешканці якої полювали на мамонтів, а їхні кістки використовували для вивершення вже не землянок, а наметоподібних осель. Саме вони колись прикрашали інші сучасні ки-

ївські обшири – не лише низинний похмурий Протасів яр, а й спрямований у височинь, мовби приголублений небесами, Ярославів Вал. Ці першопочатки нашої історії 1893 року відкрив славетний український археолог Вікентій Хвойка (чех за походженням). Пізніше він явив світові трипільську культуру. Після неї сплигло тисячі й тисячі років... Здавалося б, далека давнина вже викристалізувалася, усталилася, канонізувалася, звершилася й завершилася. Та ба! Насправді маємо чи то історичну закономірність, чи то диво часопростору: минушина й нині все ще триває, неперервно плине, пригортається до сьогодення, а ще більше – до майбутнього.

Трипільці залишили горщик, а піч забрали

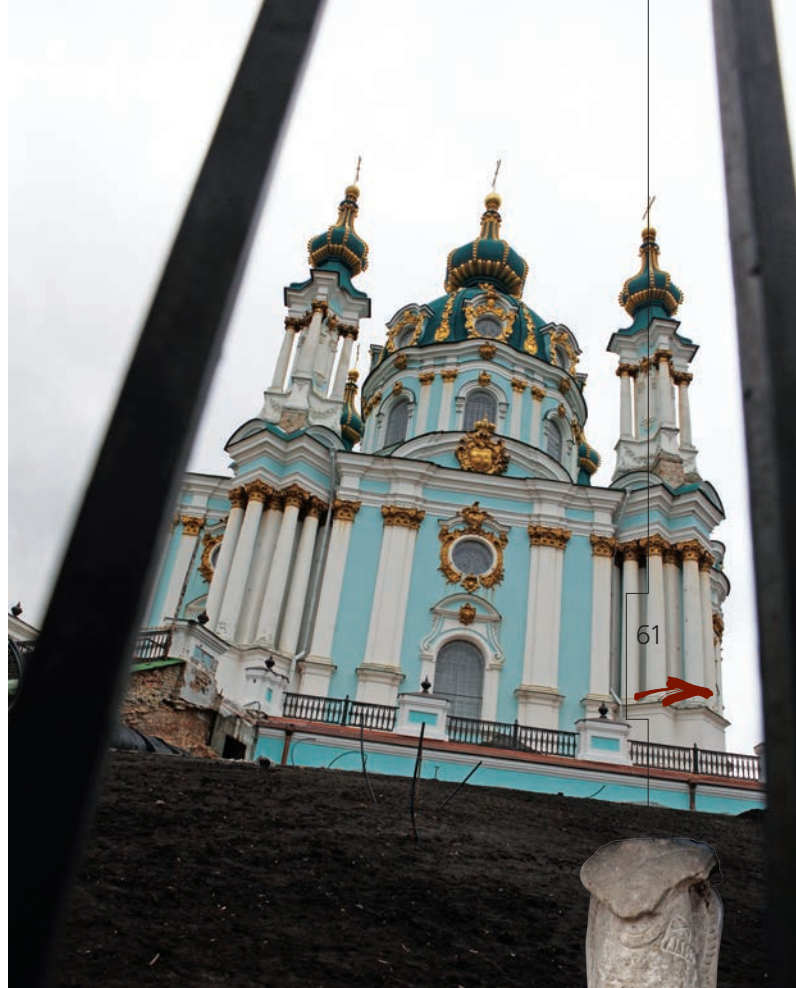
Сьогодні Інститут археології НАН України досліджує пам'ятки від епохи палеоліту до пізнього середньовіччя, зокрема вивчає історію та культуру трипільців, скіфів і сарматів, античних міст-держав Північного Причорномор'я, надбання Київської Русі... Кожен археологічний сезон (і нинішній також) розпочинається з традиційного запитання: «Де воно, яке воно, рідне пракоріння?». Відповідей багато – різних, здавалося б, переконливих, але остаточного, вичерпного формулювання немає. Чимало дослідників патетично стверджує: ми – діти трипільської культури. Але чи так це насправді? «Безперечно!» – стверджує народний депутат України Іван Заєць.

Тверда основа цієї впевненості – давно омріяне, проте, як завжди, несподіване відкриття трипільського поселення на Черкащині, площа якого 450 гектарів. На ній – понад 2700 будівель, де мешкали близько 10 000 осіб. Отож у межиріччі Дніпра та Бугу, зокрема в селі Тальянки, постійно працює експедиція, яка досліджує цей, без перебільшення, історичний феномен.

– Справді, маємо феномен, – погоджується відомий археолог, автор популярної багатоаспектної книжки «Нариси стародавньої історії України» Леонід Залізник. – Так, нещодавно мої колеги знайшли під житлом горщик, який, очевидно, був родинним оберегом, і встано-

Фото Миколи БЛОКОПИТОВА.

вили, що трипільці, які чомусь залишили оселю, забрали з собою піч – символ сімейного вогнища. Хіба це не гріє душу? З кожним таким фактом трипільці стають для нас зрозумілишими, ближчими, ріднішими. А хто сказав, що національний міф як важлива складова національної самосвідомості має неодмінно творитися за принципами наукової логіки?

Леонід Залізняк, на відміну від багатьох археологів і політиків, не вважає українцями трипільців, які прибули на рідну для нас територію наприкінці VI тис до н.е. з далекої Трансильванії. Археологічні дані засвідчують: Трипілля – крайній північно-східний прояв своєрідного світу найдавніших землеробів Європи, однак і на Балканах ця людність не була автохтонна, бо її пращури прийшли туди з Малої Азії. Прямі паралелі з нею мають трипільські культи жіночого божества родючості, священного бика, небесного змія, ритуальні поховання під підлогою жител тощо. Тим часом справді українська культура й мова принципово відрізняються від культури й мови стародавніх народів Близького Сходу та їх-

ніх родичів – трипільців. Так чи так, українці – індоєвропейці, а ось трипільська версія нашого походження – типовий приклад історичної міфотворчості, яка суперечить фактам. Леонід Залізняк не один рік активно обстоює свою позицію: жоден серйозний фахівець не визнає державності тих, хто творив по колу глинобитні оселі, виготовляв із міді зброю, прославився гончарними виробами, отож вести мову про трипільську цивілізацію – те саме, що оспівувати уявну цивілізацію мисливців на мамонтів чи неандертальців прильодовикової Європи.

А де ж іще, якщо не в центрі Києва?

І все ж... Як хочеться багатьом вірити в романтичні гіпотези, втішати душі легендами чи й казками! Коли нещодавно біля Луганська виявили своєрідні піраміди, відразу припустили: їм – понад п'ять тисяч років. Доктор історичних наук Віктор Клочко вважає, що в спорудах, давніших за єгипетські, наші пращури молилися й лікувалися. І ось уже так звані пірамідологи об'єднуються навколо Міжнародної академії безпечного розвитку людства й розпочинають підраховувати об'єкти свого вивчення в Україні. На сьогодні їх – понад двісті. Також звичним стало називати степовими пірамідами типові курганні на-

сипи заввишки до десяти метрів. Що ж, добирати високі слова вміємо, а ось зберігати святині – не завжди. Нерідко згадуємо Товсту Могили, де Борис Мозолевський знайшов скіфську золоту пектораль. На жаль, сьогодні на розкопаному кургані, який прославив у світі нашу країну, ростуть кущі та бур'ян. І це не виняток. Скарби в різних куточках рідних обширів самотні – проблеми однотипні: байдуже ставлення до минувшини духовної, нематеріальної, а до матеріальної – злодійкувате: якщо воно нічиє (тобто народне), то буде моє. Загальнодержавна власність, як і право пращурів на вічність, захищені законами, але вони часто-густо не стають надійною обороною тисячолітньої спадщини.

Тим часом національні міфи та легенди сьогодні особливо щедро квітують, зокрема й про Києвичів, тобто не лише про Кия, Щека, Хорива та Либідь, а й про їхніх нащадків. Серед них були знамениті Аскольд (Оскольд) і Дір (Дир), яких 882 року вбив князь Олег. Як вважає кандидат історичних наук, авторка багатьох романів про нашу минувшину Раїса Іванченко, то була велика – наша, рідна! – династія. Якби вона й далі правила, то ніякі варяги не запанували б на придніпровських просторах! Щоправда, визнає дослідниця, витіснення Києвичів династією Рюриковичів не зупинило державотворчих процесів: новий правитель ходив походами на Константино-

поль, приєднував до Києва нові й нові сусідні племена. За однією з версій, князя поховано на Щекавиці. Але де саме? Гора розлога, об'єднує не одне узвиштя. Деякі дослідники вважають літописною Щекавицею той пагорб, де нині височіє Астрономічна обсерваторія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Цієї версії послідовно дотримується член-кореспондент НАН України Клим Чурюмов. Знаний дослідник зоряних світів переконаний: князь завершив свій життєвий шлях саме на цьому узвишті (чи не поблизу того місця, де нині стоїть телескоп?). Мовляв, а де ж іще, якщо не в центрі Києва? Про це повідомляє «Повість врем'яних літ» і наводить відому легенду про смерть Олега від укусу змії. За Новгородським першим літописом, князь помер від укусу змії, але на околицях Ладоги.

Важливою складовою згаданої київської місцевості була нинішня Обсерваторна вулиця, яка веде туди, де начебто кияни поховали Олега. Сучасні (мало не центральні!) Кудрявська вулиця, Вознесенський узвіз та Несторівський провулок у XI–XIII століттях вважалися торгово-ремісничим передмістям. Околиця здобула відповідну назву: Копирів кінець

(копир чи капир – це викуп, пеня, мито). Але там не лише вирувало базарювання, а й були укріплення, можливо, навіть своєрідна митниця. Над земляним валом височіла Семіонівська церква (залишки її фундаменту та фрагменти фресок виявлено на території нинішньої Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури). Неподаляк, де Вознесенський узвіз стрімко повертає на Поділ, величалася Іонівська церква. Несторівський провулок прикрашала церква кінця XII століття, а поблизу висяювала позолоченими хрестами ще одна – та, яку ототожнюють із церквою Василя на новому князівському дворі, збудованому 1197 року для Святослава Всеволодовича. Отож археологи мріють ще раз дослідити Копирів кінець – так само ґрунтовно, як і все, що асоціюється з Десятинною церквою. Це не просто чиясь особисте бажання, а об'єктивна необхідність, бо останні дослідження засвідчили: святиня була не такою, як на знаменитій реконструкції, що подається в усіх шкільних підручниках. На думку заступника директора Інституту археології НАН України, доктора історичних наук Гліба Івакіна, далекі від істини й інші (їх понад двадцять) сучасні малюнки церкви. Так само не все з'ясовано в сакральному бутті Софії Київської.

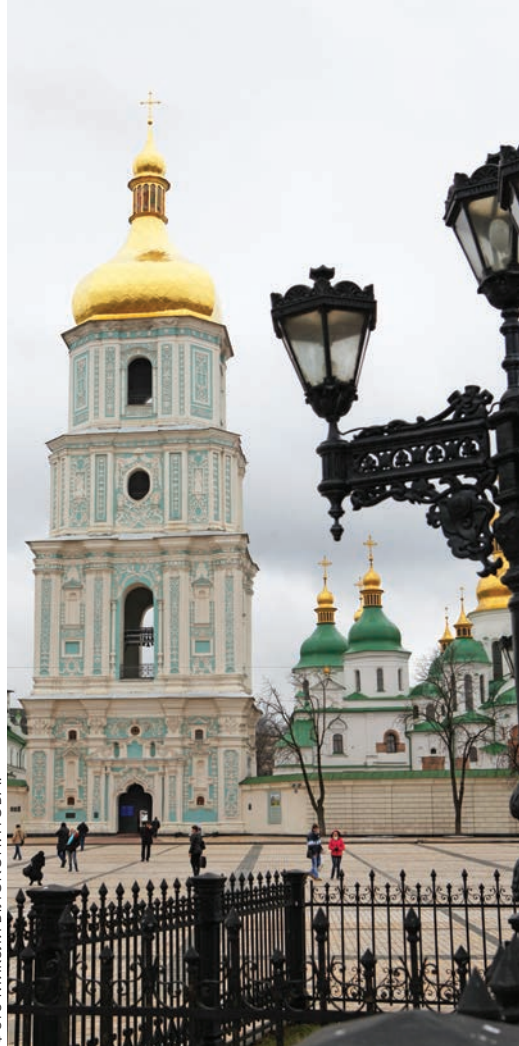

Фото Миколи Білокопитова.

Не всі стежки ведуть до істини

«Поки тривають наукові суперечки, – наголошує народний депутат України Кирило Куликов, – Софію дедалі щільніше обступають сучасні новобудови. Під загрозою перебувають і такі унікальні об'єкти, як Києво-Печерська лавра, міський заповідник «Київська фортеця», легендарна гора Щекавиця, ба навіть Пейзажна алея». Загалом таких місць, як підрахували захисники минулого столиці, – понад сорок.

Непросто складається й доля об'єкта №1 української історії – Десятинної церкви. Дискусії про її відновлення тривають роками. А поки що біля місця, де колись височіла святиня, – неоковирний паркан, під яким торгують примітивними сувенірами... Осипаються стіни Андріївської церкви, тому хочеться знову й знову нагадувати метушливому сьогodenню, що воно – продовження сивої минуловини. Тим часом з'являються друком публікації, котрі прославляють Волинь як... духовний центр Європи, мало не колицу ци-

вілізації. Кандидат історичних наук, доцент кафедри археології Волинського національного університету імені Лесі Українки Сергій Панишко категорично відкидає таку версію:

– Це той кумедний місцевий патріотизм, за який соромно на справді наукових форумах. І що ж? З кожним роком дедалі наполегливіше стверджують, що Рівне ніби й не Рівне, а Сонячне місто, столиця дулібської держави, що ми стоїмо за крок до сенсації: спочатку Волинь, а Київ – потім, тобто християнство на польських землях було запроваджено раніше, ніж у місті над Славутю. Як аргумент наводиться неабияке поширення в наших краях характерного лише для християн обряду ямно-підкурганного поховання. Сумно стає й від того, що збільшується група псевдодослідників, які намагаються довести, що Ісус Христос за походженням – гуцул, а Єрусалим – правдиве українське місто.

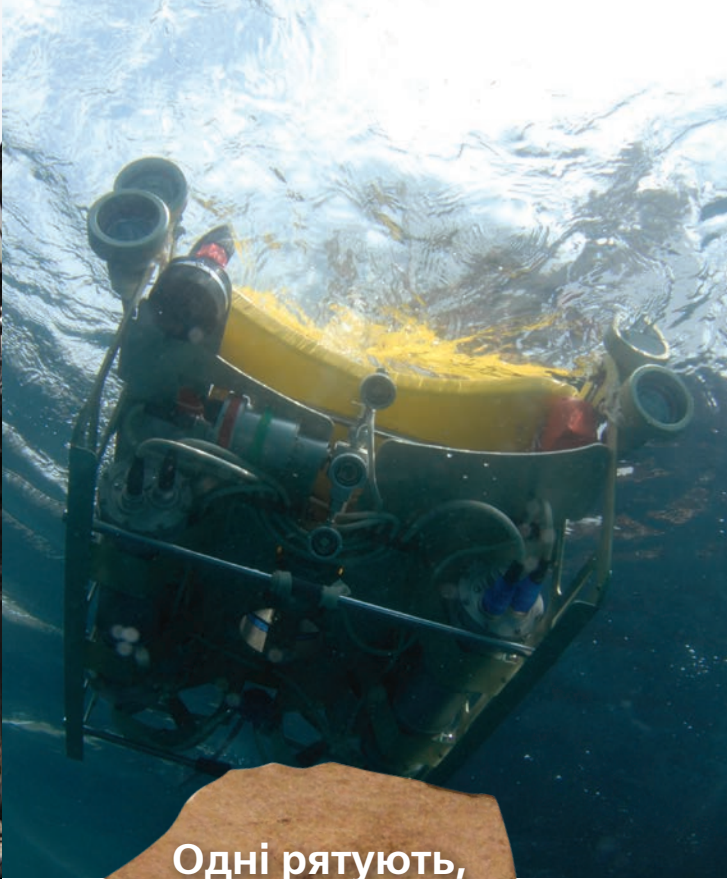
Ще один типовий приклад непорозуміння – увічнення Синьоводської битви, яка відбулася, вірогідно, між 24 вересня й 25 грудня 1362 року. Тоді литовсько-руські війська князя Ольгерда перемогли орди монголо-татарських правителів на Поділлі й задовго до Куликовської битви 1380 року започаткували звільнення слов'янських народів від панування Золотої Орди.

– Сталося це поблизу нинішнього села Торговиця Новоархангельського

району Кіровоградської області, – розповідає авторитетний дослідник мистецтва Центральної України, кандидат історичних наук Олексій Брайченко. – Та ось напередодні святкування важливої перемоги згадали, що, за даними деяких досліджень, битва могла відбутися південніше – на території Хмельницького району Вінницької області, й розпочали затяжну дискусію. У ній наголошують не на тому, що об'єднує (звитяжних справах), а на тому, що роз'єднує, – на їхній територіальній прописці. Поки сусіди сваряться, так звані «чорні» археологи не дрімать...

Добірка журналу **Віче**

Колекція «Платар» (назва походить від скорочених прізвищ власників – Сергій Платонов і Сергій Тарута) належала колекціонерів Сергію Платонову, який пішов із життя 2005 року. Нині зібрання тисяч (!) предметів старовини (частину з них – 1315 золотих, срібних та бронзових виробів – 2001 року Сергій Платонов подарував державі) зберігає відомий бізнесмен Сергій Тарута. Колекцію, яка тривалий час перебувала у США, заплановано найближчим часом виставити для широкого огляду в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику.

Одні рятують, інші грабують

Є свідчення, що кургани в перше почали розкопувати ще за скіфської доби. Відтоді їй повелося: одні рятують, а інші грабують. Нині «чорні» археологи полюють на підземні скарбниці скрізь: під Києвом, у Криму й кіровоградських степах, на Черкащині й Волині, біля Ольвії, за Товстою Могилою й навколо Більського городища, скіфськими старожитностями якого пишається Полтавщина...

Скажімо, на Чернігівщині – кілька тисяч археологічних пам'яток. Воїстину незліченне, невичерпне багатство України! І що ж? Сьогодні важко знайти бодай одну тамтешню археологічну скарбницю, де не побували

б непрохані «гості». Після їхніх візитів усі давньоруські городища, зокрема в Ковчині Куликівського району, нагадують місячний пейзаж. Не менше проблем на Львівщині. Як зазначає науковий співробітник відділу археології Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України Микола Бандрівський, «чорна» археологія коїться територією області, неначе пошесть, а в місті вільно торгують металощукачами. Розкопують поселення, могильники й кургани, забирають найдорожче, а інше, цінне лише для науки, нищать. «Дайвери також не дрімають», – сумно всміхається Сергій Воронов, директор Департаменту підводної спадщини Інституту археології НАН України. Цей науковий підрозділ має великі здобутки, але його сил замало, щоб і досліджувати всі наші акваторії, і дбати про збереження пам'яток.

За прибутковістю «чорна» археологія посідає третє місце – після наркотиків і зброї. Нині в Україні близько трьохсот великих приватних колекцій. У деяких – до п'яти тисяч предметів. Близько 5000 приватних

українських колекціонерів, як правило, в один голос стверджують, що рятують спадщину, на впорядкування якої в державі немає грошей і, звичайно, приховують зв'язки з підпільними копачами.

– На жаль, – розповідає один із засновників приватного історико-археологічного музею «Прадавня Аратта – Україна» у Трипіллі Київської області Олександр Поліщук, – на антикварних ринках трапляються навіть археологічні знахідки... з позначками музеїв або науково-дослідних закладів. Найчастіше ми купуємо речі в тих людей, які не копають, а продають, тобто здебільшого – з третіх-четвертих рук. Цей процес можна зупинити лише на першому етапі, коли проводяться незаконні розкопки, які можна назвати одним словом: грабіжництво. Вважаю, що всі приватні колекції необхідно зареєструвати. Але як це зробити практично, якщо не проведено ретельної інвентаризації державних зібрань старовини?

Які вони, 150 тисяч свідків давнини?

Учені – офіційні дослідники наших підземних архівів – керуються законами України «Про охорону археологічної спадщини», «Про охорону культурної спадщини» та «Про наукову і науково-технічну експертизу». Останнім часом готуються законопроекти, які передбачають посилення захисту пам'яток від варвар-

ського розграбування. Зробити це вкрай необхідно, адже нині на території України – близько 150 тисяч ще не знайдених осередків і предметів прадавньої спадщини. А ще науковці мріють раніше чи пізніше відкрити згадане Геродотом місто Гелон, натрапити на святиню русів біля Голованівська Кіровоградської області, під яким – глибокі тисячолітні печери, дослідити унікальні давньогрецькі поховання в центрі

Миколаєва, зрештою, остаточно розшифрувати таємниці археологічних знахідок під Парламентською бібліотекою на київському Подолі.

